

Osmanlı Sefaretnâmeleri Hakkında Yapılan Araştırmalar

Hasan KORKUT*

Takdim

SEFARETNÂMELER, YABANCI ÜLKELER HAKKINDA ilk elden bilgiler içermeleri ve Osmanlı diplomasisinin tarihî seyrinin anlaşılmasına katkıda bulunmaları bakımından önemli tarihî kayıtlardır.¹ Bu metinler, Osmanlı Devleti'nin diğer ülkeler hakkındaki bilgi kaynaklarından biri durumundaydılar. Osmanlı Devleti'nin ilişki içinde olduğu müslüman ve gayrimüslim birçok ülke hakkında sefaretnâme bulunmakla birlikte, sefaretnâmelerin büyük bir çoğunluğu Avrupa ülkeleri hakkındadır ve XVIII-XIX. yüzyıllara yoğunlaşmıştır. Özellikle, askerî, siyasî, iktisadî, sosyal ve kültürel açılardan önemli değişimler yaşayan Avrupa'yı gözleme, tanıma ve yorumlamada önemli katkıları olan sefaretnâmeler, aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin Avrupa'ya bakışının değişmesine zemin hazırlamışlardır. Bu eserler, Avrupa ile doğrudan temas eden Osmanlı devlet adamlarının Avrupa'yı nasıl gördükleri, Avrupa hakkında neler aktardıkları ve bu aktarmayı yaparken nelele dikkat edip öncelik verdiklerine dair birinci elden bilgi sunmaktadırlar.

Kuşkusuz, Avrupa ve diğer ülkelere ilişkin ilk elden gözlemleri aktaran sefaret raporlarından önce de, Osmanlı Devleti'nin yabancı ülkeler hakkın-

* Dr.

1 Sefaretnâmelerin Osmanlı Devleti'nin siyaset ve diplomasi tarihi açısından önemine işaret eden ve sefaretnâmelerin tümü hakkında yapılan değerlendirmeler için bkz. Faik Reşit Unat, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnâmeleri*, Ankara, 1992, s. 43-218; M. Alaaddin Yalçınkaya, "The First Ottoman Embassy in Europe: The Embassy of Yusuf Agah Efendi to London, 1793-1797", Doktora Tezi, Birmingham Üniversitesi, 1993, s. 7-13; a.mlf., "Osmanlı Zihniyetindeki Değişimin Göstergesi Olarak Sefaretnâmelerin Kaynak Değeri", *OTAM*, 1996, sy. VII, s. 319-338; Cahit Bilim, "XVIII.-XIX. Yüzyıllarda Osmanlı Sefaretnâmeleri", *Yeni Türkiye, Osmanlı Özel Sayısı*, 1999, sy. VII, s. 205-211; Belkıs Altunış Gürsoy, "Sefaretnâmeler", *Yeni Türkiye, Türkler Özel Sayısı*, 2002, sy. XXII, s. 582-591. Özellikle Avrupa ülkeleri hakkında yazılmış Osmanlı sefaretnâmelerine ilişkin tanım ve değerlendirmeler için ise bkz. Hasan Korkut, "Osmanlı Elçileri Gözüyle Avrupa 1719-1807", Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2003, s. 15-38.

da bilgi edinmede başvurduğu çeşitli vasıtalar ve kaynaklar bulunmaktaydı. Bunlardan bir tanesi, Osmanlı hâkimiyetini kabul eden sınır devletleri ve eyaletleri idi. Doğuda sınır eyaletleri valileri, kuzeyde Kırım Hanlığı, batıda Eflâk ve Boğdan voyvodaları, Osmanlı hâkimiyetini tanıyan Dubrovnik Cumhuriyeti ile Erdel Krallığı Osmanlı'ya komşu ülkelere ilişkin bilgi sağlamaktaydılar.² Sözkonusu bilgi daha çok sınır ülkesinin askerî gücü, iç karışıklıkları ve dış ilişkileri ile ilgiliydi. Ticarî amaçlarla Avrupa'da bulunan Osmanlı tüccarlarının gördükleri olaylar ve duydukları haberler diğer bir bilgi kaynağını oluşturmaktaydı. Saraya rapor olarak sunulan bu bilgiler daha çok ekonomik konuları içerdiği ve yazarlarının şahsî tecrübe ve yorumlarına dayandığı için sınırlı kalmaktaydı. Osmanlıların, yabancı ülkelerle ilgili diğer bir bilgi kaynağı ise Osmanlı seyyahlarının ve esirlerinin yazdıkları hatıralar ve seyahatnamelerdir. Sayıları çok fazla olmayan bu tür metinlerin en çok bilinen örneği, meşhur Osmanlı seyyahı Evliya Çelebinin (1611-1682) yazdığı on ciltlik *Seyâhatnâme'si*dir.³ Bu eserin beşinci ve altıncı ciltlerinde, XVII. yüzyılın ikinci yarısında Avrupa şehirleri ve karşılaşılan olaylar hakkında çok çeşitli bilgiler aktarılmaktadır. 1683 Viyana bozgununda esir düşerek Fransa'ya götürülen ve uzun süre Fransa'da kalan Süleyman Ağanın yazdığı hatırat da bu açıdan önemlidir.⁴

Telif ya da tercüme coğrafya kitapları ve haritalar, yabancı ülkeler hakkındaki bir diğer bilgi kaynağını oluşturmaktaydı. Sadrazamın maiyetinde itibarlı bir Osmanlı haritacısı olan Enderunlu Mustafa'nın ipek üzerine yazmış olduğu ve İstanbul'daki Arkeoloji Müzesi Kütüphanesi'nde muhafaza edilen 1768 tarihli büyük harita⁵ ve Orhonlu'nun Ahmed Resmî Efendiye

2 Fatma Müge Göçek, *East Encounters West, France and Ottoman Empire in the 18th Century*, Washington D.C., 1987, s. 15.

3 Evliya Çelebinin seyahatnâmesi üzerine pek çok çalışma yapılmıştır. Seyahatnâmeler üzerinde yapılan çalışmalar için bkz. Baki Asiltürk, *Osmanlı Seyyahlarının Gözüyle Avrupa*, İstanbul 2000, s. 22.

4 Süleyman Ağanın hatıralarını, M. Şevki Yazman, İkinci Viyana bozgununun nedenlerini ele aldığı bir bölümü de ekleyerek yayınlamıştır. Hatırat, 1849-1880 yılları arasında Doğu'da ve özellikle İstanbul'da araştırmalar yapan Doğu dilleri uzmanı Avusturyalı A. Kremer tarafından bulunarak Londra'daki British Museum'a satılmıştır. Ayrıca bu hatırat Bonn Üniversitesi Şark İlimleri Enstitüsü tarafından 1954 yılında basılmıştır. Eserin bir fotokopisi de Türk Tarih Kurumu'nda mevcuttur. M. Şevki Yazman, *Viyana Kapılarından Dönüş ve Osman Ağa'nın Çilesi*, İstanbul, 1962, s. 7; bu hatırat hakkında diğer bir değerlendirme için bkz. Gündüz Akıncı, *Türk-Fransız Kültür İlişkileri: 1071-1859: Başlangıç Dönemi*, Ankara, 1973, s.10.

5 Cengiz Orhonlu, "Geographical Knowledge Amongst the Ottomans and the Balkans in the Eighteenth Century According to Bartınlı İbrahim Hamdi's Atlas", *An Historical Geography of the Balkans* içinde, Francis W. Carter (ed.), London, 1977, s. 271 vd.'dan aktaran Virginia Aksan, *Savaşta ve Barışta Bir Osmanlı Devlet Adamı Ahmed Resmî Efendi 1700-1783*, çev. Ö. Arıkan, İstanbul, 1997, s. 42; Cengiz Orhonlu, "XVIII. Yüzyılda Osmanlılarda Coğrafya ve Bartınlı İbrahim Hamdi'nin Atlası", *Tarih Dergisi* (İ.Ü. Edebiyat Fakültesi), 1964, sy. XIX, s. 115 vd. Bu eserin Eflâk bölgesine ilişkin verdiği bilgilerin önemine ilişkin değerlendirmeler için bkz. Aksan, *Ahmed Resmî Efendi*, s. 43.

nisbet ettiği *Eflâkeyn* adındaki coğrafya eseri⁶ bu bilgi kaynaklarına örnek olarak gösterilebilir.

Osmanlı denizcilerinin yazdıkları coğrafya eserleri de Osmanlı'nın yabancı ülkeler hakkında bilgilenmesini sağlamaktaydı. Bunlardan en bilineni, Piri Reis'in *Kitâb-ı Bahriye*'sidir.⁷ Osmanlı coğrafya bilimcilerinin öncülerinden olan Kâtib Çelebinin 1648 yılında yazmaya başladığı ve 1732'de basılan *Cihannümâ'sı*⁸ da söz edilmesi gereken diğer bir eserdir.⁹

Osmanlı Devleti'nin yabancı devletler hakkındaki bilgi kaynakları, kuşkusuz, bu sayılanlarla sınırlı değildi. Yabancı devletler hakkında doğrudan ve üst düzey bir bilgi vasıtası da diplomatik ilişkilerdi. Osmanlı Devleti önceleri zaman zaman gönderdiği elçiler yoluyla, XVIII. yüzyılım sonlarından itibaren de kurduğu daimî elçilikler vasıtasıyla bu diplomatik ilişkileri yürütmüştür. Osmanlı dış siyasetinde diplomasi'nin önem kazanmasıyla birlikte yabancı ülkelere geçici veya daimî elçilik göreviyle gönderilen devlet adamları, gittikleri ülkelere ilgili gözlemlerini sefaret raporları olarak kaydedip saraya sunmayı âdet edinmişlerdi.

XVIII. Yüzyılda Osmanlı-Avrupa arasında yaşanan yoğun diplomatik ilişkilerden ötürü sefaret görevleri hızla artmış ve buna bağlı olarak da Avrupa'ya ilişkin yazılan sefaretnâmelerde bir artış olmuştur. Bilinen kırk dokuz sefaretnâmenin büyük bir kısmı bu yüzyılda yazılmıştır ve bunların çoğu da Avrupa hakkındadır.¹⁰

6 Cengiz Orhonlu, "Ahmed Resmî Efendi'nin Eflak Coğrafyası", *Güney Doğu Avrupa Araştırmaları Dergisi*, 1975-76, c. IV, sy. 5, s. 1 vd. Aksan (a.g.e., s. 44), arşiv vesikalarına dayanarak verdiği bilgilerde eserin Ahmed Resmî'ye değil de, müderris olan Ahmed Resmî'ye ait olduğunu ifade eder.

7 Piri Reis, *Kitâb-ı Bahriye*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1935; Piri Reis, *Kitâb-ı Bahriye*, Ankara: Turizm ve Kültür Bakanlığı, 1988, II c. 1521 yılında yazılan bu eser bir seyahatnâme olmamakla birlikte bir seyahat kitabında aranan özelliklerin çoğunu taşımaktadır. Mesleği gereği Akdeniz'i çok iyi tanıyan Piri Reis, eserinde Akdeniz'i coğrafi açıdan bir bütün olarak tanıtmaktadır. (Asiltürk, a.g.e., s. 20).

8 Hacı Halife Mustafa b. Abdullah Kâtib Çelebi, *Cihannüma*, İstanbul, 1657, Süleymaniye Ktp., Hâlet Efendi, nr. 640.

9 Sefaretnâmelerden anlaşılmaktadır ki, sefirler Avrupa'ya gitmeden önce bu eseri okuyarak hazırlık yapmaktaydılar. Çelebi Mehmed Efendinin Paris'e seyahati sırasında yaşadığı buna tipik bir örnektir: "Atlas-ı meşhûr, ki merhûm Kâtip Çelebi Türkî'ye tercüme etmiştir, Cherentom kasabası hakkında bir garîb kıssa yazar. Kıssa bu ki kasaba-i mezbûrda bir mahâl var ki anda bir kimse sadâ etse ol savt bi-aynihi on üç def'a mükerer avdet etdiği istimâ' olunur. Bu emr-i acîbden, ziyâde takayyud ve ihtimâm ile suâl eyledik. Aslâ bilir yok ve bunu ömrümüzde işitmedik diye cevâb verdiler. Böyle bir mahâl varmış da mürûr-ı zamânla muhtel mi olmuşdur? Atlas'da niçin yazıldığı ma'lûm olmadı" (*Fransa Sefaretnâmesi*, A. Uçman (nşr.), s. 130). Bu bilgi Topkapı nüshası ve Rado'nun sadeleştirdiği nüshada yoktur.

10 Bu konuda genel bilgi için bkz. Mehmet İpşirli, "Elçi", *DİA*, c. XI, s. 8 vd.; Mehmet Aladdin Yalçınkaya, "Mahmud Raif Efendi as the Chief Secretary of Yusuf Agah Efendi, The First Permanent Ottoman-Turkish Ambassador to London (1793-1797)", *OTAM*, 1995, sy. V, s. 385 vd.

II. Viyana Kuşatması (1683) sonrasında uğranılan yenilgiler, Osmanlı dış siyasetinde diplomasiye ivme kazanmasına neden olmuş, daha da önemlisi bu ilişkilerin niteliğinde önemli değişikliklere yol açmıştır. Sefaretnâmeler, esas itibarıyla sözkonusu değişimin tam bir tezâhürüdür. Sefaretnâmeler, bir anlamda Osmanlı'nın dış dünyaya açılan penceresi olmuştur.

İlki muhtemelen XV. yüzyılın ortalarında kaleme alınmış olan sefaretnâmelere XVII. yüzyılın ikinci yarısından sonra daha sık rastlanmaktadır. Sefaretnâme türündeki bilinen ilk vesika Avusturya'ya gönderilen Hacı Zağanos'un raporudur.¹¹ Bu rapor Fatih döneminin ilk on yılına rastlar. Sefaretnâmelerin sonuncusu ise İran'da 1872-77 yılları arasında elçilik yapan Mehmed Tahir Münif Paşanın risalesidir.¹² Bu alanda çalışmaları olan araştırmacılar, sefaretnâmelerin sayısı konusunda farklı bilgiler vermektedir. Unat sefaretnâme türündeki toplam 46 eserden bahsederken,¹³ Süslü 45 sefaretnâmeden söz etmektedir.¹⁴ Yalçınkaya ise, Fatih döneminden 1877 yılına kadar tespit edilen bu türdeki eserlerin sayısını 48 olarak açıklamaktadır.¹⁵ Yalçınkaya'nın çalışmasında, Unat ve Süslü'nün çalışmalarında yer almayan Giritli Ali Aziz Efendinin *Prusya Sefaretnâmesi*, ilk defa diğer sefaretnâmelerle birlikte değerlendirilmiştir. Beydilli ile Erünsal'ın birlikte yaptıkları bir çalışma yeni bir sefaretnâmenin varlığından haberdar olunmasını sağlamıştır. Bu sefaretnâme Prut Savaşı öncesi diplomatik bir teşebbüs için Viyana'ya gönderilen Seyfullah Ağanın sefaretnâmesidir.¹⁶

Sefaretnâmelerin muhtevalarının oldukça çeşitlilik arz ettiği ve onlarda verilen bilgilerin değerinin tamamen sözkonusu sefirin entelektüel ilgi ve eğitim düzeyi ile bilgiye açıklık derecesine bağlı olduğu da belirtilmelidir. Sefirlerin Osmanlı bürokrasisindeki görev alanları (askeriye, ilmiye, kalemiye), entelektüel ilgileri, elçi olarak görev yaptıkları zaman dilimi ve gittikleri ülkeler sefaretnâmelerde öne çıkardıkları konularda farklılıklar oluşturmaktadır. Tanzimat dönemi öncesinde birkaçı dışında sefirlerin yabancı dil bilmemeleri, ilk defa yabancı (gayrimüslim) bir toplumda ve yabancı bir coğrafyada bulunmaları gözlemlerini etkilemekteydi. Diplomatik görevlerinden gelen resmî ilişkiler de gözlemlerini aktarma biçimlerine ve de-

11 *Hacı Zağanos Raporu*, Topkapı Sarayı Ktp. Arşivi, nr. E.8568. (Unat, *Osmanlı Sefirleri*, s. 43).

12 Unat, *Osmanlı Sefirleri*, s. 43 vd.

13 Unat, *Osmanlı Sefirleri*, s. 43.

14 Azmi Süslü, "Un Uperçu sur les ambassadeur ottomans et leurs Sefaretnâme", *TAD*, 1981, c. XIV, sy. 25, s. 233-260.

15 Yalçınkaya, "Sefaretnâmelerin Kaynak Değeri", s. 327.

16 Kemal Beydilli ve İsmail E. Erünsal, "Prut Savaşı Öncesi Diplomatik Bir Teşebbüs: Seyfullah Ağa'nın Viyana Elçiliği (1711)", *Belgeler*, 2002, c. XXII, sy. 26.

ğerlendirmelerine tesir etmekteydi.¹⁷ Örneğin Kara Mehmed Paşa, görev yaptığı dönemde iki ülkenin ilişkilerinin etkisiyle, Avusturya toplumuna pek ilgi göstermemiştir. Anlattıkları tamamen diplomatik ilişkiler hakkındadır. Paşa, Viyana'da dokuz ay kalmasına rağmen, sefaretnâmesinde Avusturya'nın sosyal ve kültürel hayatına ilişkin bilgi aktarmaz. Sefirin, Bostancı odabaşılığı yapmış olması da gözlemlerindeki önceliği askerî alanlara vermesinde etkili olmuştur.

Sefirlerin gözlemlerini etkileyecek başka birkaç ögeden daha söz etmek mümkündür. Sefirlerin görev yaptıkları dönemde Osmanlı Devleti ile elçilik göreviyle gidilen ülke arasındaki tarihî, siyasî, iktisadî ve sosyo-kültürel ilişkiler sefirlerin gözlemlerini etkilemiştir. Örneğin XVIII. yüzyılın başında Osmanlı-Fransa arasındaki ittifaka dayalı iyi ilişkiler Çelebi Mehmed Efendinin gözlemlerinde etkili olmuştur. Ayrıca, hem müttefik olarak hem de Avrupa'nın kültürel merkezi olarak Fransa, Osmanlı'ya diğer Avrupa ülkelerinden daha çok şey sunacak durumdaydı. Çelebinin elçilik yaptığı dönemde Paris'in Avrupa'nın kültür merkezi hâlini alması, sefirin daha çok kültürel hayata dair gözlemlerde bulunmasına etki etmiştir. Buna karşın, Napolyon'un Mısır'a asker çıkarmasından kaynaklanan sorunlardan dolayı XVIII. yüzyılın sonunda Osmanlı-Fransız ilişkilerinde yaşanan gerginliğin izlerini, sözkonusu diplomatik sorunla ilgili olarak Fransa'ya giden Osmanlı elçilerinin sefaretnâmelerinde görmek mümkündür. Birbirlerine çok yakın dönemlerde Paris'e elçi olarak giden Moralı Ali Efendi, Gâlib Efendi, Vâhid Efendi ve Hâlet Efendinin Fransa ve Fransızlarla ilgili izlenimleri çok olumlu değildir.

Avusturya öteden beri Osmanlı'nın düşmanı olduğu için, Osmanlı sefirleri daha ziyade Avusturya'nın askerî gücünü gözlemleme gayretinde olmuşlardır. Bu ülke hakkındaki sefaretnâmelerde askerî konulara ilişkin anlatılanlar önemli yer tutmaktadır. Prusya'nın konumu ise daha farklıdır. Sefirlerin bu ülkeye ilişkin gözlemlerinde II. Friedrich'in (1740-1786) rolü vardır. II. Friedrich'in hem askerî hem de idarî alanlardaki yeni düzenlemeleri, bu ülkeye elçi olarak giden Ahmed Resmî ve Ahmed Azmî Efendilerin gözlemlerinde önemle ele alınmıştır.

Osmanlı modernleşme ve diplomasi tarihinin önemli belgeleri arasında bulunan sefaretnâmeler, geçmişte ve günümüzde çok sayıda çalışma ve akademik araştırmaya konu olmuşlardır. Bu tür çalışmalar arasında sözkonusu sefaretnâmelerden bazılarının yabancı dillere tercüme edilmeleri, orijinal metinlerinin basılması, makale ve tez düzeyinde çeşitli araştırmalara konu edilmeleri zikredilebilir.

¹⁷ Göçek, *East Encounters West*, s. 26.

Sefaretnâmelere ilişkin ilk çalışmalar yabancı araştırmacılar tarafından yapılmıştır. Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendinin sefaretnâmesinin 1757 yılında Julien Galland tarafından Fransızcaya yapılan tercümesi ilk çalışma sayılmaktadır.¹⁸ Galland'ın eserinin girişinde Çelebi Mehmed Efendinin sefaretinin nedenleri ele alınmış ve o dönemde Fransa ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkilere etkisi incelenmiştir. Yazarın sefaretnâmeyi tercüme ederken Fransız kaynaklarına dayanarak düştüğü değerlendirme notları bu eserin kıymetini arttırmıştır.¹⁹ Galland bu tercümeyi *Râşid Tarihi*'nde yer alan metne dayanarak yapmıştır.²⁰ Aynı sefaretnâmenin 1841 ve 1889 yıllarında Paris'te yayınlanan orijinal metni, Fransız öğrencilere verilen Osmanlıca derslerinde kullanılmıştır.²¹ Bu eser Türkolog ve Osmanlı tarihçisi Veinstein tarafından Galland'ın yaptığı çeviri esas alınarak son yıllarda tekrar yayınlanmıştır.²² Mehmed Efendinin sefareti ve sefaretnâmesi hakkında yabancı araştırmacıların yaptığı diğer bir çalışma ise, La Societe des Bibliophiles Languedociens'in Montpellier'de tarih ve edebiyat araştırmalarına yönelik yayınlandığı yüz on beş kitaplık serinin içinde yer alan ve Çelebi Mehmed Efendinin sefaretnâmesinin kısmen tercümesi olan *Voyage d'un ministre Ottoman*'dir.

Osmanlı tarihçisi Hammer, Ahmed Resmî Efendinin hem Viyana hem de Berlin'deki gözlemlerini içeren iki sefaretnâmesini 1809 yılında Almancaya tercüme etmiştir.²³ Bunun yanısıra o, Yusuf Âgâh Efendi ve Hattî Mustafa Efendinin sefaret görevleri ve sefaretnâmeleriyle ilgili iki ayrı makale de yazmıştır.²⁴

Sefaretnâmeler üzerine yabancı araştırmacılar tarafından yapılan diğer çalışmalara ise daha çok XX. yüzyıl başlarında rastlanmaktadır. Bunlar ara-

18 *Relation de l'Ambassadeur de Mehmed Efendi a la Cour de France en 1721, ecrite par lui-meme et traduite du turc*, Julien Galland, Paris, 1757.

19 Unat, *a.g.e.*, s. 4.

20 *Mehmed Efendi'nin Sefaretnâmesi*, Paris: Firmin Didot Freres, 1841; *Elçi Mehmed Efendi'nin Takriri*, Paris: Imprimerie de Victor Groupy, 1889.

21 *Voyage d'un Ministre Ottoman*, John Seeker (haz.), Montpellier, 1874.

22 Mehmed Efendi, *Le Paradis des Infideles: Relation de Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi. Ambassadeur Ottoman en France sous la Regence, traduite de l'Ottoman par Julien Galland*, Gilles Veinstein (ed.), Paris, 1981.

23 Joseph v. Hammer, "Gesandtschaftliche Berichte von seinen Gesandtschaften in Wien im Jahre 1757 und Berlin im Jahre 1763" aus dem Türkischen Originale übersetzt von einem ungenannten Mitarbeiter der *Allgemeinen Literatur-Zeitung*, Berlin ve Stettin, 1809.

24 Joseph v. Hammer, "Gesandtschaftsbeschreibung des im Jahre 1748 nach Wien geschickten Internuntius Hattî Mustafa Efendi", *Österreichische Zeitschrift für Geschichte- und Staatskunde*, von J.P. Kaltenback (ed.), Wien, 1823; "An Account of the Mission of Yusuf Agha, Ambassador from Turkey to the British Court", *Transaction of the Royal Asiatic Society*, 1832, sy. VIII, s. 496-504.

sında Bareilles ve Kolshorn'un eserlerinden söz edilebilir.²⁵ Bareilles, Abdurrahim Muhip Efendinin *Fransa Sefaretnâmesi*'ni Fransızcaya tercüme etmiştir. 1902 yılında Gaste'nin Çelebi Mehmed Efendinin sefaretine ilişkin yazdığı makale bu dönem içinde yapılmış bir başka çalışmadır.²⁶ Yine aynı dönemlerde Avusturyalı şarkiyatçı Krälitz, 1907 yılında, bu sefaretnâmenin orijinal metnini, ayrıntılı dipnotlarla birlikte tercüme ederek yayınlamıştır.²⁷ Herbette'in 1902 yılında kaleme aldığı *Une Ambassade Turque sous le Directoire, Morali Esseyit Ali Efendi (1797-1802)* adlı eseri ise 1797-1802 yılları arasında Paris'te görev yapan Morali Seyyid Ali Efendinin elçiliğine dair bir çalışmadır. Kendisi de bir büyük elçi olan M. Herbette'in eseri ayrıntılı bir araştırmanın ürünüdür.²⁸ Yazar konuyu incelerken, Fransa ulusal arşivinden ve özellikle Fransa Dışişleri Bakanlığı Arşivi'nden geniş ölçüde yararlanmıştır. M. Herbette, Ali Efendinin sefaret yolculuğu sırasında uğradığı Avrupa şehirlerinin belediye ve vilayet arşivlerinde karşılama törenleri hakkında ayrıntılı incelemelerde bulunmuştur. Bunlara karşı Herbette'in sadece Fransız kaynaklarını kullanmış olması eserinin eksik yanını oluşturmaktadır.

Sefaretnâmeler hakkında ilk Türkçe çalışmalar öncelikle sefaretnâmelerin basılması şeklinde ortaya çıkmıştır. Sefaretnâmelerin özellikle XIX. yüzyılın ikinci yarısında ve XX. yüzyıl başlarında basıldığı görülmektedir. Basılan sefaretnâmelerin genellikle Avrupa ülkelerine ilişkin sefaretnâmeler olduğu söylenebilir. Bunlar arasında özellikle Çelebi Mehmed Efendi, Ahmed Resmi Efendi, Azmi Efendi ve Morali Seyyid Ali Efendinin sefaretnâmeleri birkaç kez basılmıştır.

Osmanlı Devleti'nin son döneminde sefaretnâmeler üzerine yapılan ilk yayınlara gelince, bunlar daha çok son dönemde Osmanlıca yayınlanan mecmualardaki makaleler şeklindedir. Bunlardan biri Hayreddin Nedim'in 1917'de *Tarih-i Umumî Encümeni Mecmuası*'nın üçüncü sayısı olarak yayınlanan "Bir Elçinin Tarihçe-i Sefareti" adlı çalışmasıdır. Burada Mustafa

25 Otto Müller Kolshorn, *Azmi Efendis Gesandtschaftsreise an den preussischen Hof*, Berlin, 1918; Bertrand Bareilles, *Un Turc a Paris 1800-1811 Relation de Voyage et de Mission de Mouhib Effendi*, Paris, 1920.

26 Armand Gaste, "Retour à Constantinople de l'Ambassadeur Turc Méhmét Efendi: Journal de Bord du Chevalier de Camilly, Juillet 1721- Mai 1722", *Mémoires de l'Académie Nationale des Sciences, Arts et Belles-lettres de Caen*, 1902, s. 4-141.

27 Greifenhorst F. von Krälitz, "Bericht über den Zug des Großbotschafters, İbrahim Paşa nach Wien in Jahre 1719", Wien, *Sitzungsberichte der K.K. Akademie*, 1907, c. III, sy. 159, s. 1-65.

28 Bu eserin Türkçeye tercümesi için bkz. Maurice Herbette, *Directoire Yönetimi Döneminde Bir Türk Elçisi "Morali Esseyit Ali Efendi" (1797-1802)*, çev. E. Üyepazarcı, İstanbul, 1997.

Rasih Paşanın Petersburg elçilik görevi (1793-1794) sebebiyle kaleme aldığı sefaretnâmesi yayınlanmıştır. Bu ilk çalışmalar arasında Ahmed Refik'in çalışmaları ayrı bir önem taşır. Özellikle *Tarihî Simalar* adlı eserinde, Müteferrika Süleyman Ağa, Çelebi Mehmed Efendi, Mehmed Said Efendi ve Morali Seyyid Ali Efendi hakkında yazıları vardır. Ayrıca, Morali Ali Efendinin *Fransa Sefaretnâmesi* ile İbrahim Paşanın elçiliği sırasında yazılan *Viyana Sefaretnâmesi*'ni birer giriş yazısı ile birlikte *Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası*'nda yayınlamıştır.²⁹ Ahmed Refik, Morali Ali Efendinin sefaretnâmesinin Bayezid Veliyüddin Efendi Kütüphanesi'ndeki el yazma nüshası ile İbnü'l-Emin Mahmud Kemal'in elinde olan nüshalarını karşılaştırarak tefrika etmiştir. Yine Abdurrahman Şeref'in, Zıştovili Ali Ağanın sefirliği zamanında kaleme aldığı *Manzum Sefaretnâme* ile ilgili yayını ve İskender Yanko Hoci'nin, Mehmed Said Efendinin *İsveç Sefaretnâmesi hakkındaki* tanıtma yazısı Türkiye'de sefaretnâmelere ilişkin yapılan diğer ilk çalışmalardır. Cumhuriyet döneminde sefaretnâmeler hakkında yapılan yayınlar arasında ilk mühim çalışma Faik Reşit Unat'ın *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnâmeleri* adlı eseridir. Bu eserde önce sefaretnâmeler hakkında bir değerlendirme yapılmış, daha sonra elçilik ve elçilere ilişkin genel bilgilere yer verilmiştir. Eserin ikinci kısmında ise sefirler ve yazdıkları sefaretnâmeler hakkında tanıtıcı bilgiler aktarılmıştır. Bunun yanında aynı dönemlerde sefaretnâmeler hakkında yapılan müstakil yayınlardan söz edilebilir. Münir Aktepe'nin, Mehmed Emnî Efendinin *Rusya Sefaretnâmesi*'ni yayınladığı çalışması bunlardan biridir.³⁰

Yakın dönemde Türkiye'de yapılan çalışmalar arasında orijinal metinlerin Latin harfleriyle yayınlanması ile sadeleştirmeler önemli bir yer tutmaktadır. Bedriye Atsız'ın, Ahmed Resmî Efendinin Viyana ve Prusya sefaretnâmelerininin *Vâsıf Tarihî*'nde ilk defa neşredilen metinlerine bağlı kalarak yaptığı çalışma sadeleştirilerek yayınlanan sefaretnâmelerin ilk örneklerindedir.³¹ Abdullah Uçman'ın Çelebi Mehmed Efendinin *Fransa Sefaretnâmesi* hakkındaki çalışması, sadeleştirmelere diğer bir örnektir.³² Uçman, ayrıca yakın tarihte Râtib Efendinin *Nemçe Sefaretnâmesi*'ni, İstanbul Üni-

29 Ahmed Refik, "Morali Esseyid Ali Efendi'nin Fransa Sefaretnâmesi", *TOEM*, 1912, c. XIII-XVII, sy. 20-24, s. 1246-1259, 133-143, 1378-90, 1458-1466, 1548-1560; a.mlf., "Pasarofça Muahedesinden Sonra Viyana'ya Gönderilen Sefir İzamı", *TOEM*, 1916, sy. XL, s. 211-227.

30 Mehmed Emnî Beyefendi (Paşa)'nın Rusya Sefareti ve Sefaretnâmesi, Münir Aktepe (nşr.), Ankara, 1974.

31 *Ahmed Resmî Efendi'nin Viyana ve Berlin Sefaretnâmeleri*, Bedriye Atsız (nşr.), İstanbul, 1980.

32 *Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi Sefaretnâmesi*, Abdullah Uçman (haz.), İstanbul, 1982.

versitesi'ndeki nüshayı esas alıp transkribe edip yayınlamıştır.³³ Bu tür çalışmalara başka bir örnek Beyhun Akyavaş'ın Mehmet Efendinin eserine sadeleştirmedir.³⁴ Akyavaş, İstanbul'da 1283 yılında basılan nüshayı esas alarak sadeleştirmiştir. Sadeleştirmede, Galland ve Veinstein'in Fransızca tercümelerinden de yararlanılarak, dipnotlarla bilgilerin karşılaştırılması bu çalışmanın kıymetini artırmaktadır. Şevket Rado'nun eseri de sadeleştirme türündeki diğer bir yayındır. Rado, Mehmed Efendiye ait yazma nüshadan sadeleştirme yapmıştır.³⁵

Sefaretnâmelerle ilgili olarak tez düzeyinde yapılan çalışmaların çoğu bir giriş kısmı ve sefaretnâme metninin transkripsiyonundan müteşekkildir. Bazılarında sefaretnâmenin ilgili olduğu ülke ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkiler de ele alınmıştır. Türkiye'de doktora tezi olarak hazırlanan sefaretnâme sayısı ise sınırlıdır. Râtib Efendinin *Lâyihâ'sı* Sema Arkan tarafından, Abdurrahim Muhîp Efendinin *Büyük Fransa Sefaretnâmesi* ise Bekir Günay tarafından sözü edilen şekilde doktora tezi olarak hazırlanmıştır.³⁶ Çok yakın bir zamanda tamamlanan diğer bir doktora çalışmasında ise 1719-1807 yılları arasında Avrupa ülkeleri hakkında yazılmış sefaretnâmeler karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.³⁷ Bu tezde, Avrupa'nın kurumlarını ve sosyo-kültürel hayatını Osmanlı sefirlerinin nasıl algıladığı ele alınmıştır.

Son yıllarda yabancı dilde yapılan çalışmaların bir kısmını da yine Türk öğrencilerin yaptıkları tezler oluşturmaktadır. Gümeç Karamuk'un hazırladığı Almanca doktora tezi bunlara ilk örnektir. Tezde XVIII. yüzyıl sonlarına kadar Osmanlı-Avrupa ilişkilerinin tarihî seyri ele alınmış ve III. Selim'in reform çabalarına Ahmed Azmi Efendinin *Prusya Sefaretnâmesi*'nin katkısı hakkında bir değerlendirme yapılmıştır. Ardından sefaretnâmenin asıl metni ile birlikte Almanca tercümesi verilmiştir. Bu eser daha sonra kitap olarak yayınlanmıştır.³⁸ Benzer bir doktora tezi Ali İbrahim Savaş tarafından Almanca olarak hazırlanmıştır. Daha sonra kitap olarak da yayınlanan

33 Ebûbekir Râtib Efendi'nin *Nemçe Sefaretnâmesi*, Abdullah Uçman (haz.), İstanbul, 1999.

34 *Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi'nin Fransa Sefaretnâmesi*, Beyhun Akyavaş (haz.), Ankara, 1993.

35 *Yirmisekiz Mehmed Çelebi'nin Fransa Sefaretnâmesi*, Şevket Rado (nşr.), İstanbul, 1970.

36 Sema Arkan, "Nizâm-ı Cedîd'in Kaynaklarından Ebubekir Râtib Efendi'nin Büyük Lâyihası", Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1996; Günay, Bekir, "Seyyid Abdurrahim Muhîp Efendi'nin Paris Sefirliği ve Büyük Sefaretnâmesi (Metin ve Tahlil)", Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1999.

37 Korkut, a.g.t.

38 Gümeç Karamuk, *Ahmed Azmi Efendis Gesandtschaftsbericht als Zeuge des Osmanischen Machtverfalls und der Beginnenden Reformära unter Selim III*, Frankfurt, 1975.

bu tez Hattî Mustafa Efendinin *Viyana Sefaretnâmesi*'ni konu edinmiştir.³⁹ Sefaretnâmenin transkripsiyonunu yapan Savaş, mevcut tüm sefaretnâme nüshalarını değerlendirmiş ve Berlin nüshasını çalışmasına esas almıştır. Yurt dışında yapılan tezlere diğer bir örnek M. Alaaddin Yalçinkaya'nın Avrupa'da ilk daimî elçiliğin kuruluşu hakkında hazırladığı İngilizce doktora çalışmasıdır.⁴⁰ Bu çalışma, hem ülkemizdeki hem de Avrupa'daki arşiv kaynakları kullanılarak yapılmıştır. Bu alanda sözünü edeceğimiz diğer bir doktora tezi Fuat Sanaç tarafından Almanca olarak hazırlanmıştır. Tezde, Tavukçubaşı Mustafa Efendinin *Viyana Sefaretnâmesi*'nin Osmanlıca metni ile birlikte Almanca tercümesi de verilmiş ve değerlendirme notları düşünülmüştür.⁴¹ Bunlara ek olarak Fatma Müge Göçek'in, Çelebi Mehmed Efendinin *Sefaretnâme*'sine ve Türk ve Fransız kaynaklarına dayalı olarak Fransa-Osmanlı kültürel ilişkilerini inceleyen bir kitabı vardır.⁴²

Yakın dönemde sefaretnâmeler üzerine kitap ve makale düzeyinde yabancı araştırmacılar tarafından da çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bunlar arasında Virginia Aksan'ın Ahmed Resmî Efendinin biyografisini ele aldığı kitabı bu tür araştırmalara bir örnektir. Eserde Ahmed Resmî Efendinin iki sefaretnâmesine de değinilmiş ve onlar hakkında değerlendirmelerde bulunulmuştur.⁴³ Son zamanlarda yabancı araştırmacılar tarafından makale düzeyinde çalışmalar da yapılmıştır. Bunlar arasında Stein, Hitzel ve Findley'in çalışmalarının zikredilmesi gerekmektedir.⁴⁴

39 Mustafa Hattî Efendi, *Viyana Sefaretnâmesi*, Ali İbrahim Savaş (nşr.), Ankara, 1999.

40 Yalçinkaya, *a.g.t.*

41 Fuat Sanaç, "Der Gesandtschaftsbericht des Mustafa Efendis über seine Gesandtschaftsreise nach Wien im Jahre 1730/31", Doktora Tezi, Wien, 1992.

42 Göçek, *a.g.e.*

43 Virginia Aksan, *An Ottoman Statesman in War and Peace: Ahmed Resmi Efendi 1700-1783*, New York, 1995. Bu eser Türkçeye de tercüme edilmiştir; *Savaşta ve Barışta Bir Osmanlı Devlet Adamı: Ahmed Resmi Efendi 1700-1783*, çev. Ö. Arıkan, İstanbul, 1997.

44 Carter Vaughn Findley, "Etat et droit dans la pensée politique ottomane: droits de l'homme ou Rechtsstaat? A propos de deux relations d'ambassade", *Etudes Turques et Ottomanes [Voyageurs et Diplomates Ottomans]*, 1995, sy. IV, s. 39-50; a.mlf., "La relation d'ambassade d'Ebu Bekir Ratib: découverte de l'Autriche ou polémique sur les réformes ottomanes", *Etudes Turques et Ottomanes [Voyageurs et Diplomates Ottomans]*, 1995, sy. IV, s. 25-38; Joshua M. Stein, "An 18th Century Ottoman Ambassador Observes the West: Ebûbekir Râtib Efendi Reports on the Habsburg System of Roads and Posts" *Archivum Ottomanicum*, 1987, sy. X, s. 219-271; a.mlf., "Habsburg Financial Institutions Presented as a Model for the Ottoman Empire in the Sefaretnâme of Ebûbekir Râtib Efendi", *Habsburgisch-Osmanische Beziehungen*, Andreas Tietze (ed.), Viyana, 1985, s. 233-242; Frédéric Hitzel, "Sefaretnâme: les ambassadeurs ottomans rendent compte de leurs séjours en Europe", *Etudes Turques et Ottomanes [Voyageurs et Diplomates Ottomanes]*, 1995, sy. IV, s. 51-57.

BİBLİYOGRAFYA

Türkiye’de sefaretnâmeler hakkındaki yayınlarla ilgili müstakil bir bibliyografya çalışması yapılmamıştır. Hidayet Tuncay’ın⁴⁵ ve Faik Reşit Unat’ın⁴⁶ çalışmaları daha çok sefaretnâme metinlerinin tanıtımı ve sefaretnâmeleri kaleme alan sefirlerin hayatlarını konu alan eserlerdir. Bununla birlikte, Unat sefaretnâmeleri tek tek tanıtırken ayrıca her sefaretnâmenin tanıtıldığı bölümün sonuna o sefaretnâme ile ilgili yapılmış yayınları da vermeye çalışmıştır. Fakat bu eserlerin hazırlanışının üzerinden uzun bir süre geçmiş ve yeni birçok yayın yapılmıştır. Bu makalede sözkonusu eksiklikler giderilerek sefaretnâmelere ilişkin yurt içinde ve yurt dışında yapılan çalışmalar hakkında daha kapsamlı bir bibliyografya hazırlanmaya çalışılmıştır.

I. Matbu Sefaretnâmeler

- Ahmed Azmi, *Sefâretnâme* İstanbul: Matbaa-i Ebüzziya, 1303.
____, *Viyana Sefâretnâmesi*, İstanbul, 1886.
Dürri Efendi, *Dürri Efendi Sefâretnâmesi*, Paris: Imprimerie Lithographique de C. Motte, 1820.
Elçi Mehmed Efendi’nin *Takriri*, Paris: Imprimerie de Victor Goupy, 1872.
es-Seyyid Moralı Ali, *Moralı Es-Seyyid Ali Efendi Sefâretnâmesi*, İstanbul: Ahmet İhsan ve Şürekası Matbaacılık, 1329.
Girdî Ahmed Resmî, *Viyana Sefâretnâmesi*, İstanbul: Matbaa-i Ebüzziya, 1304.
____, *Sefâretnâme-i Ahmed Resmî (Prusya Sefâretnâmesi)*, İstanbul: Matba-i Ebüzziya, 1303.
Mehmed Efendi, *Paris Sefâretnâmesi*, İstanbul, 1889.
Mehmed Efendi, *Sefâretnâme* İstanbul, 1866.
Mehmed Efendi, *Relation de l’Ambassade de Mehmed Efendi en France*, Paris, 1841.
Mehmed Ref’î, *İran Sefâretnâmesi*, İstanbul: Hilal Matbaası, 1333.
Mehmed Sadık Rıfat Paşa, *Müntehabât-ı Âsâr*, İstanbul: Tatyos Divitciyan Basmahanesi, 1290.
Mehmet Vahid, *Sefâretnâme-i Seyyid Mehmed Vâhid Efendi, Relation De Mohammed De Mohammed Seid Wahid Effendi*, Paris, 1843.
Moralı Esseyyid Ali Efendi’nin Sefâretnâmesi, İstanbul: Ahmed İhsan Matbaası, 1329.
Moralı Esseyyid Ali Efendi’nin Sefâretnâmesi, İstanbul: Şirket-i Osmaniye Matbaası, 1338.
Relation de l’Ambassade de Mohammed Efendi, Paris: Firmin Ditod Fréer, 1841.
Sefâretnâme-i Ahmed Resmî (Prusya), İstanbul, 1303 (1887).

45 Tuncay, a.g.t.

46 Unat, a.g.e.

- Sefâretnâme-i Mehmed Efendi*, İstanbul: Matbaa-i İlmiye-i Osmaniye, 1283.
- Sefâretnâme-i Mehmed Efendi, Tacryr De Mahommed Efendi Ambassadeur De La B. Porte en France 1720*, Paris: Suavi Matbaası, 1288.
- Sefâretnâme-i Abdülkerim Paşa*, Mehmed Emin Nahifî (nşr.), İstanbul: İkdâm Matbaası, 1316.
- Seyyid Vâhid Paşa (Mehmed Emin), *Fransa Sefâretnâmesi*, İstanbul: Matbaa-i İlmiye-i Osmaniye, 1283.
- _____, *Fransa Sefâretnâmesi*, İstanbul, 1304.
- Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi, *Sefâretnâme-i Fransa*, Paris: Suavi Matbaası, 1288.
- _____, *Paris Sefâretnâmesi*, İstanbul: Matbaa-i Ebüzziya, 1306.

II. Kitaplar

- Ahmed Resmî Efendi'nin Viyana ve Berlin Sefaretnâmeleri*, Bedriye Atsız (nşr.), İstanbul, 1980.
- Aksan, Virginia, *An Ottoman Statesman in War and Peace: Ahmed Resmi Efendi 1700-1783*, New York, 1995.
- _____, *Savaşta ve Barışta Bir Osmanlı Devlet Adamı: Ahmed Resmi Efendi 1700-1783*, çev. Ö. Arıkan, İstanbul, 1997.
- Aktepe, Münir, *Mehmed Emnî Beyefendi (Paşa)'nin Rusya Sefareti ve Sefaretnâmesi*, Ankara, 1974.
- Asiltürk, Baki, *Osmanlı Seyyahlarının Gözüyle Avrupa*, İstanbul, 2000.
- Bareilles, Bertrand, *Un Turc a Paris 1800-1811 Relation de Voyage et de Mission de M. uhib Effendi*, Paris, 1920.
- Beydilli, Kemal ve İlhan Şahin, *Mahmûd Râif Efendi ve Nizâm-ı Cedîd'e Dâir Eseri, Türk Yazmalar Nüshası ve 1798 Tarihli Fransızca Tab'ın Tıpkı Basımı*, Ankara, 2001.
- Bir Osmanlı Bürokratinin Avrupa İzlenimleri, Mustafa Sami Efendi ve Avrupa Risalesi*, M. Fatih Andı (haz.), İstanbul, 1996.
- Ebubekir Ratib Efendi'nin Nemçe Sefaretnâmesi*, Abdullah Uçman (haz.), İstanbul, 1999.
- Göçek, Fatma Müge, *Burjuvazinin Yükselişi İmparatorluğun Çöküşü, Osmanlı'nın Batılılaşması ve Toplumsal Değişme*, çev. İbrahim Yıldız, İstanbul, 1999.
- _____, *East Encounters West, France and Ottoman Empire in the 18th Century*, Washington D.C., 1987.
- Hayrettin Nedim, *Bir Elçinin Tarihçe-i Sefareti*, İstanbul, 1333.
- Herbette, Maurice, *Une Ambassade Turque sous le Directoire, Morali Esseyit Ali Efendi (1797-1802)*, Paris, 1902.
- _____, *Directoire Yönetimi Döneminde Bir Türk Elçisi "Morali Esseyit Ali Efendi" (1797-1802)*, çev. E. Üyepazarcı, İstanbul, 1997.
- Kemal Paşazade Said, *Sefirler ve Şehbenderler*, İstanbul, Matbaa-i Ebüzziya, 1890.
- Karal, Enver Ziya, *Halet Efendi'nin Paris Büyük Elçiliği (1802-1806)*, İstanbul, 1940.

- Karamuk, Gümeç, *Ahmed Azmi Efendis Gesandtschaftsbericht als Zeuge des Osmanischen Machtverfalls und der Beginnenden Reformära unter Selim III*, Frankfurt, 1975.
- Kolshorn, Otto Müller, *Azmi Efendis Gesandtschaftsreise an den preussischen Hof*, Berlin, 1918.
- Kuran, Ercüment, *Avrupa'da Osmanlı İkamet Elçiliklerinin Kuruluşu ve İlk Elçilerin Siyasî Faâliyetleri, 1793-1821*, Ankara, 1968.
- _____, *Osmanlı Daimî Elçisi Ali Aziz Efendi Berlin'de, Alman Şarkiyatçısı Friedrich Von Diez İle Berlin'de İlmî ve Felsefî Muhaberatı*, Ankara, 1963.
- Itzkowitz, N. ve M. Max (çev.-haz.), *Mubadele, An Ottoman-Russian Exchange of Ambassadors*, Chicago ve London, 1970.
- Mustafa Hattî Efendi, *Viyana Sefaretnâmesi*, Ali İbrahim Savaş (nşr.), Ankara, 1999.
- Mustafa Sami Efendi, *Avrupa Risalesi*, Remzi Demir (nşr.), Ankara, 1996.
- Schmiede, Ahmed, *Osmanlı ve Prusya Kaynaklarına Göre Giritli Ali Aziz Efendi'nin Berlin Sefareti*, İstanbul, 1990.
- Sefaretnâme-i Ahmet Resmî ve Viyana Sefaretnâmesi*, Erdal Çoban (haz.), Ankara, 1997.
- Tuncer, Hüner ve Hediye Tuncer, *Osmanlı Diplomasisi ve Sefaretnâmeler*, Ankara, 1997.
- Unat, Faik Reşit, *Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnâmeleri*, Ankara, 1992.
- Veinstein, Gilles, *La paradis des infidèles*, François Maspero, Paris, 1981.
- Voyage d'un Ministre Ottoman*, John Seeker (haz.), Montpellier, 1874.
- Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi Sefaretnâmesi*, Abdullah Uçman (haz.), İstanbul, 1982.
- Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi'nin Fransa Sefaretnâmesi*, Beyhun Akyavaş (haz.), Ankara, 1993.
- Yirmisekiz Mehmed Çelebi'nin Fransa Sefaretnâmesi*, Şevket Rado (nşr.), İstanbul, 1970.

III. Makaleler

- Abdurrahman Şeref Bey, "Ziştovili Ali Ağa'nın Sefaretnâmesi", *TOEM*, 1328, sy. XIII, s. 777-795.
- Adıyeye, A. Nuket, "Osmanlı Sefirlerinin Gözüyle Girit Sorunu Karşısında Avrupa Basını ve Kamuoyu", *Toplumsal Tarih*, 1999, c. XII, sy. 67, s. 25-30.
- Ahmed Refik, "Morali Esseyid Ali Efendi'nin Fransa Sefaretnâmesi", *TOEM*, 1912, c. XIII-XVII, sy. 20-24, s. 1246-1259, 133-143, 1378-90, 1458-1466, 1548-1560.
- _____, "Pasarofça Muahedesinden Sonra Viyana'ya Sefir İ'zamu", *TOEM*, 1916, sy. XL, s. 211-227.
- Aktepe, Münir, "Mehmed Efendi'nin Lehistan Sefareti ve Sefaretnâmesi", *İstanbul Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Enstitüsü Dergisi*, 1971, sy. II, s. 135-137.
- Altundağ, Şinasi, "Namık Paşa'nın Londra Elçiliği", *Tarih Vesikaları*, 1943, sy. II, s. 441-451; 1944, c. III, sy. 14, s. 127-136; 1949, c. III, sy. 15, s. 200-205.

- Altuniş Gürsoy, Belkis, "Bir XIX. Asır Sefaretnâmesi, "Avrupa Risalesi", *Türk Yurdu*, 1995, c. XV, sy. 93, s. 36-40.
- _____, "Âmedî Gâlib Efendi Sefaretnâmesi", *ERDEM*, 1997, c. IX, sy. 2, s. 911-941.
- _____, "Sefaretnâmeler", *Yeni Türkiye, Türkler Özel Sayısı*, 2002, sy. XXII, s. 582-591.
- _____, "Seyyid Ali Efendi'nin Sefaretnâmesi", *ERDEM*, 2002, c. XII, sy. 37, s. 711-775.
- "Âmedî Gâlib Efendi Sefaretnâmesi", *Edebiyat-ı Umûmiye Mecmûası*, 1916-17, c. I, sy. 9-15, s. 161-63, 180-81, 204-206, 222-223.
- And, Metin, "XVI. Yüzyılda Elçilkler ve Elçiler", *Hayat Tarih Mecmuası*, 1970, sy. III, s. 20-24.
- Andı, M. Fatih, "Frenk-i Bed-renk'in Avrupa'sı ve Osmanlı", *İzlenim*, 1996, sy. XXX, s. 70-71.
- _____, "Diyar-ı Küfrü Gezdim, Beldeler, Kâşaneler Gördüm", *İzlenim*, 1995, sy. XXVI, s. 76-78.
- Asiltürk, Baki ve Oğuz Karakartal, "Sadık Rifat Paşa ve İtalya Seyahatnamesi", *Hakkı Dursun Yıldız'a Armağan*, İstanbul, 1995, s. 319-330
- Nazır, Bayram, "Londra Sefiri Mehmed Emin Paşa'nın Felemenk (Hollanda) İzlenimleri. Su İçinde Bir Memleket ", *Toplumsal Tarih*, 1999, c. XII, sy. 67, s. 18-20.
- Beydilli, Kemal ve İsmail E. Erünsal, "Prut Savaşı Öncesi Diplomatik Bir Teşebbüs Seyfullah Ağa'nın Viyana Elçiliği (1711)", *Belgeler*, 2002, c. XXII, sy. 26, s. 1-47.
- Bilim, Cahit, "Ebûbekir Râtib Efendi'nin Nemçe Sefaretnâmesi", *Belleten*, 1990, sy. LIV, s. 261-96.
- _____, "Mustafa Rasih Paşa'nın Rusya Sefaretnâmesi", *OTAM*, 1996, sy. VII, s. 15-37.
- _____, "XVIII.-XIX. Yüzyıllarda Osmanlı Sefaretnâmeleri", *Yeni Türkiye, Osmanlı Özel Sayısı*, 1999, sy. VII, s. 205-211.
- Engin, Vahdettin, "Mahmud Raif Efendi Tarafından Kaleme Alınmış İngiltere Seyahati Gözlemleri", *İsmail Aka Armağanı*, İzmir, 1999.
- Ercan, Yavuz, "Seyyid Mehmed Emin Vahid Efendi'nin Fransa Sefaretnâmesi", *OTAM*, 1991, sy. II, s. 73-125.
- Ercilasun, B., "Ahmet Resmi Efendi'nin Türk Yenileşme Tarihindeki Yeri", *Atsız Armağanı*, İstanbul, 1976, s. 127-146.
- _____, "Mustafa Sami Efendi'nin Türk Yenileşme Tarihindeki Yeri", *Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Dergisi (Özel Sayı)*, 1983, s. 71-80.
- Erünsal, İsmail E., "Seyfullah Ağa's Embassy to Vienna in 1711: The Ottoman Version", *Wiener Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes*, Wien, 2000, 90. Band, s. 7-28
- Eyice, Semavi, "Bir Türk Elçisinin Portresi", *Belleten*, 1977, sy. XLIV, s. 555-563.
- Findley, Carter Vaughn, "Etat et droit dans la pensée politique ottomane: droits de l'homme ou Rechtsstaat? A propos de deux relations d'ambassade", *Etudes Turques et Ottomanes [Voyageurs et Diplomates Ottomans]*, 1995, sy. IV, s. 39-50.
- _____, "La relation d'ambassade d'Ebu Bekir Ratib: découverte de l'Autriche ou polémique sur les réformes ottomanes?", *Etudes Turques et Ottomanes [Voyageurs et Diplomates Ottomans]*, 1995, sy. IV, s. 25-38.

- Gaste, Armand, "Retour à Constantinople de l'Ambassadeur Turc Méhmét Efendi: Journal de Bord du Chevalier de Camilly, Juillet 1721-Mai 1722", *Mémoires de l'Académie Nationale des Sciences, Arts et Belles-lettres de Caen*, 1902, s. 4-141.
- Hammer, Joseph v., "Gesandtschaftliche Berichte von seinen Gesandtschaften in Wien im Jahre 1757 und Berlin im Jahre 1763" aus dem Türkischen Originale übersetzt von einem ungenannten Mitarbeiter der *Allgemeinen Literatur-Zeitung*, Berlin ve Stettin, 1809.
- _____, "Gesandtschaftsbeschreibung des im Jahre 1748 nach Wien geschickten Internuntius Hattî Mustafa Efendi", *Österreichische Zeitschrift für Geschichte- und Staatskunde*, von J.P. Kaltenback (ed.), Wien, 1823.
- _____, "An account of the Mission of Yusuf Agha, Ambassador from Turkey to the British Court", *Transaction of the Royal Asiatic Society*, 1832, sy. VIII, s. 496-504.
- Hitzel, Frédéric, "Sefaretnâme: les ambassadeurs ottomans rendent compte de leurs séjours en Europe", *Etudes Turques et Ottomanes [Voyageurs et Diplomates Ottomanes]*, 1995, sy. IV, s. 51-57.
- Hoci, İskender A., "Sadır-ı Âzam Sâid Mehmed Paşa Merhûmun Hâcegân-ı Divân-ı Hümâyunda İken İstokholme Vuku^c Bulan Sefareti", *TOEM*, 1911, sy. I, s. 658-677.
- Karal, Enver Ziya, "Ebûbekir Râtib Efendi'nin 'Nizam-ı Cedid' Islahatında Rolü", *IV. Türk Tarih Kongresi, Ankara 1956*, Ankara, 1960, s. 347-355.
- Karamuk, Gümeç, "Hacı Zağanos'un Elçilik Raporu", *Belleten*, 1992, sy. LVIII, s. 391-408.
- Krälitz, F. von Greifenhorst, "Bericht über den Zug des Großbotschafters, İbrahim Paşa nach Wien in Jahre 1719", *Sitzungsberichte der K.K. Akademie*, 1907, c. III, sy. 159, s. 1-65.
- Kuneralp, Sinan, "Les Ottomans à la découverte de l'Europe: récits de voyageurs de la fin de l'Empire", *Etudes Turques et Ottomanes [Voyageurs et Diplomates Ottomans]*, 1995, sy. IV, s. 51-57.
- _____, "Tanzimat Sonrası Osmanlı Sefirleri", *Çağdaş Türk Diplomasisi: 200 Yıllık Süreç Sempozyumu (15-17 Ekim 1997, Ankara)*, Ankara, 1999, s. 113-126.
- _____, "İlk Daimî Türk Sefiri Yusuf Ağâh Efendi", *Hayat Tarih Mecmuası*, 1968, c. II, sy. 9, s. 9-11.
- Kuran, Ercüment, "Türkiye'nin Batılılaşmasında Osmanlı Daimî Elçiliklerinin Rolü", *VI. Türk Tarih Kongresi*, Ankara, 1967.
- Kurdakul, Necdet, "Mehmed Sadık Rifat Paşa", *Tarih ve Toplum*, 1989, sy. LXX, s. 56-61.
- Kürelî, İbrahim, "Abdurrahim Muhib Efendi'nin Paris Risalesi", *İlmî Araştırmalar*, 1993, sy. V, s. 177-197.
- Kütükoğlu, Mübahat S., "XVIII. Yüzyılda Osmanlı Devleti'nde Fevkalade Elçilerin Ağırlanması", *Türk Kültürü Araştırmaları Dergisi*, Prof. Dr. İ. Ercüment Kuran'a Armağan, Ankara, 1989, s. 199-231.
- Orgun, Zarfî, "Osmanlı İmparatorluğunda Name ve Hediye Getiren Elçilere Yapılan Merasim", *Tarih Vesikaları*, 1942, sy. VI, s. 407-413.

- Özkaya, Yücel, "XVIII. Yüzyılda Prusya (Almanya)'da Osmanlı Elçileri ve Bu Elçilerin Sefaretnâmelerine Göre Almanya", *I. Uluslararası Seyahatnamelerde Türk ve Batı İmajı Sempozyumu Belgeleri*, Eskişehir, 1987, s. 263-276
- Öztuna, Yılmaz, "İstanbul'da Bir Fransız, Paris'te Bir Türk Büyükelçisi, Naintel Markisi ve Süleyman Ağa", *Hayat Tarih Mecmuası*, 1975, sy. VII, s. 8-13.
- Parmaksızoğlu, İsmet, "Bir Türk Diplomatının XVIII. Yüzyıl Sonunda Devletlerarası İlişkilere Dair Görüşleri", *Bellekten*, 1983, c. XLVII, sy. 186, s. 528-535.
- Pedani, Maria Pia, "Ottoman Diplomats in the West: The Sultans Ambassadors to the Republic of Venice", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 1996, sy. XI, s. 188-202.
- Savaş, Ali İbrahim, "Osmanlı Elçilerinin Sefaret Güzergahları" *Toplumsal Tarih*, 1996, c. V, sy. 27, s. 54-62.
- _____, "Osmanlı Elçilerinin Resm-i Kabul Protokolleri", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 1996, sy. XI, s. 111-118.
- _____, "Osmanlı Elçisi Mustafa Hattı Efendi'nin Sefareti İle İlgili Üç Belge", *Tarih İncelemeleri Dergisi*, 1997, sy. XII, s. 125-133.
- Stein, Jashua M., "An 18th Century Ottoman Ambassador Observes the West: Ebübekir Râtib Efendi Reports on the Habsburg System of Roads and Posts" *Archivum Ottomanicum*, 1987, sy. X, s. 219-271.
- _____, "Habsburg Financial Institutions Presented as a Model for the Ottoman Empire in the Sefaretnâme of Ebübekir Râtib Efendi", *Habsburgisch-Osmanische Beziehungen*, Andreas Tietze (ed.), Viyana, 1985, s. 233-242.
- Sungu, İhsan, "Mahmud Raif ve Eserleri", *Hayat Mecmuası*, 1929, sy. XVI, s. 9-12.
- Süslü, Azmi, "Un Uperçu sur les ambassadeur Ottomans et leurs Sefaretnâme", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 1981, c. XIV, sy. 25, s. 233-260.
- _____, "Fransa'ya Gönderilen Türk Elçiler ve Vahid Paşa", *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1990, c. VI, sy. 1, s. 129-145.
- Şahin, Esin, "Sefaretnâmeler", *EKEV Akademisi Dergisi*, 2000, c. II, sy. 3, s. 139-145.
- "Şehdi Osman Efendi Sefaretnâmesi", *Tarih Vesikaları*, Faik Reşit Unat (nşr.), 1941, c. V, s. 232-240
- "Takrir", *Tarih Vesikaları*, Faik Reşit Unat (nşr.), 1941, II c., s. 107- 121.
- Toros, Taha, "Osmanlı Sefirleri ve Sefaretnâmelere Dair", *Hayat Tarih Mecmuası*, 1969, c. V, sy. 7, s. 10-12.
- Tuncer, Hüner, "Osmanlı Elçisi Ebübekir Râtib Efendi'nin Viyana Mektupları (1792)" *Bellekten*, 1979, c. XLIII, sy. 169, s. 73-105.
- _____, "Yirmisekiz Çelebi Mehmet Efendi'nin Fransa Sefaretnâmesi", *Bellekten*, 1987, c. II, sy. 199, s. 131-151.
- _____, "Viyana Sefaretnâmesi, Elçi İbrahim Paşa", *Milletlerarası Hukuk ve Özel Hukuk Bülteni*, 1984, c. IV, sy. 2, s. 99-105.
- Uçman, Abdullah, "Ebübekir Râtib Efendi'nin Nemçe Sefaretnâmesi", *Tarih ve Toplum*, 1989, sy. 69, s. 155-160.
- _____, "Bir Osmanlı Elçisi Gözüyle XVIII. Yüzyılda Avrupa", *Kaynaklar*, 1984, sy. II, s. 82-87.
- Unat, Faik Reşit, "Kırım Tarihi veya Necati Efendi'nin Rusya Sefaretnâmesi", *Tarih Vesikaları*, 1949, c. III, sy. 15, s. 222-229.

- Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, "Tosyalı Ebûbekir Râtib Efendi", *Belleten*, 1975, c. XXXIX, sy. 153, s. 49-76.
- _____, "Amedî Gâlib Efendi'nin Murahhaslığı ve Paris'ten Gönderdiği Mektuplar", *Belleten*, 1937, c. I, sy. 2, s. 357-448.
- Yalçınkaya, M. Alaaddin, "Osmanlı Devleti'nin Yeniden Yapılanması Çalışmalarında İlk İkamet Elçilerinin Rolü", *Toplumsal Tarih*, 1996, sy. XXXII, s. 45-53.
- _____, "Mahmud Raif Efendi as the Chief Secretary of Yusuf Agah Efendi, The First Permanent Ottoman-Turkish Ambassador to London (1793-1797)", *OTAM*, 1994, sy. VII, s. 384-434.
- _____, "Osmanlı Zihniyetindeki Değişimin Göstergesi Olarak Sefaretnâmelerin Kaynak Değeri", *OTAM*, 1996, sy. VII, s. 319-338.

IV. Tezler

A. Doktora Tezleri

- Arıkan, Sema, "Nizâm-ı Cedid'in Kaynaklarından Ebubekir Râtib Efendi'nin Büyük Lâyhıası", Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1996.
- Günay, Bekir, "Seyyid Abdurrahim Muhîp Efendi'nin Paris Sefirliği ve Büyük Sefaretnâmesi (Metin ve Tahlil)", Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1999.
- Jobst, Wolfgang, "Der Gesandtschaftsbericht des Zü'l-Fiqar Efendi über die Friedensverhandlungen in Wien 1689", Philosophischen Fakultät der Universität, Wien, 1980.
- Korkut, Hasan, "Osmanlı Elçileri Gözüyle Avrupa, 1719-1807", Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul, 2003.
- Sanaç, Fuat, "Der Gesandtschaftsbericht des Mustafa Efendis über seine Gesandtschaftsreise nach Wien im Jahre 1730/31", Doktora Tezi, Wien, 1992.
- Savaş, Ali İbrahim, "Der Gesandtschaftsbericht des Mustafa Hattî Efendi über die Gesandtschaftsreise nach Wien", Doktora Tezi, Wien, 1989.
- Yalçınkaya, Mehmet Alaaddin, "The First Ottoman Embassy in Europe: The Embassy of Yusuf Agah Efendi to London, 1793-1797", Doktora Tezi, Birmingham Üniversitesi, London, 1993.

B. Yüksek Lisans Tezleri

- Afyoncu Erhan, "Necati Efendi Tarih-i Kırım", Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1990.
- Bayram, Fatih, "Ebubekir Ratib Efendi As An Ottoman Envoy of Knowledge Between the East and the West", Yüksek Lisans Tezi, Bilkent Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2000.
- Birbenli, Safinaz, "Ahmed Resmi Efendi ve Sefaretnâmeleri", Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 1999.
- Bulduk, Nazmiye, "Mustafa Sami Efendi ve Sadık Rıfat Paşa'nın Avrupa Ahvaline Dair Risaleleri", Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1996.

- Demir, Betül, "II. Mahmud Devrinde Berlin Sefârethânesinin Yeniden Açılması ve Elçi Olarak Atanan Kâmil Paşa'nın Faaliyetleri", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İstanbul, 1997.
- Günay, Bekir, "Mehmed Sadık Rifat Paşa Hayatı, Eserleri ve Görüşleri", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, İstanbul, 1992.
- İlikmen, Aslı, "Sefaretnâme-i Abdülkerim Paşa", Yüksek Lisans Tezi, Dumlupınar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya, 2001.
- İyigünler, Uğur, "Mustafa Rasih Paşa'nın Rusya Sefareti ve Sefaretnâmesi", Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale, 1998.
- Karakaya, Yılmaz, "Mustafa Rasih Efendi'nin 1793 Tarihli Rusya Sefaretnâmesi", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1996.
- Kürelî, İbrahim, "Abdürrahim Muhip Efendi'nin Fransa Sefaretnâmesi (Küçük Sefaretnâme)", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 1992.
- Öksüz, Melek, "Türk İspanyol İlişkileri Çerçevesinde Ahmed Vasıf Efendi'nin İspanya Elçiliği (1787-1788)", Yüksek Lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Trabzon, 1998.
- Şen, Sabriye, "Ahmet Vasıf Efendi'nin İspanya Sefaretnâmesi", Yüksek Lisans Tezi, Kırıkkale Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale, 1998.
- Toğaç, Süleyman, "Kırımlı Mustafa Rahmi Efendi'nin İran Sefaretnâmesi", Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, 2000.
- Topatan, Zekai, "İsmail Ferruh Efendi'nin Londra Büyükelçiliği (1797-1800)", Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İstanbul, 1971.

C. Lisans Tezleri

- Altan, İdris, "Ahmed Fethi Paşa'nın Hayatı ve Sefaretleri", Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İstanbul, 1941.
- Çeviker, Razi, "İbrahim Sarım Efendi'nin Sefaretleri", Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İstanbul, 1975.
- Demir, Aydoğan, "Kara Mehmet Paşa, Hayatı, Sefareti ve Sefaretnâmesi", Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, İstanbul, 1960.
- Dormin, Mehmet, "Reisü'l Küttap Mustafa Hattî Efendi: Hayatı ve Nemçe Sefaretnâmesi", Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İstanbul, 1974.
- Erençan, Cahit, "İstanbul Kütüphanelerinde Mevcut Sefaretnâmelerin Tavsifi", Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Türkoloji Bölümü, 1939.
- Kurt, Tülay, "Zülfikar Paşa'nın Viyana Elçiliği", Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İstanbul, 1973.
- Orhan, İsmail Hakkı, "Mehmed Salim Efendi'nin Hind Elçiliği Meselesi (XVII. Yüzyılda)", Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İstanbul, 1972.

Şahinkaya, Güler, "Mustafa Efendi'nin (Reisülküttab) Hayatı ve Nemçe Sefaretnâmesi", Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İstanbul, 1973.

Tuncay, Hidayet, "Sefaretnâmeler", Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, İstanbul, 1939.

EK

Sefaretnâmeler⁴⁷

Avusturya

1. Hacı Zaganos, *Rapor*, 1460?
2. Hidayet, 1540?
3. Kara Mehmed Paşa, *Viyana Sefaretnâmesi*, 1665.
4. Zülfikâr Paşa, *Viyana Sefaretnâmesi*, 1688-1692.
5. Seyfullah Ağa, *Viyana Sefaretnâmesi*, 1711.
6. İbrahim Paşa, *Viyana Sefaretnâmesi*, 1719.
7. Mustafa Efendi, *Viyana Sefaretnâmesi (İstulâh-ı Nemçe)*, 1730.
8. Hattî Mustafa Efendi, *Viyana Sefaretnâmesi*, 1748.
9. Ahmed Resmî Efendi, *Viyana Sefaretnâmesi*, 1757-1758.
10. Ebûbekir Râtib Efendi, *Nemçe Sefaretnâmesi ve Lâyihası*, 1791-1792.

Akkoyunlu Devleti

11. Taceddin, 1470?

Fransa

12. Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi, *Fransa Sefaretnâmesi*, 1720-1721.
13. Morali Seyyid Ali Efendi, *Fransa Sefaretnâmesi*, 1797-1802.
14. Mehmed Saîd Gâlib Efendi, *Fransa Sefaretnâmesi*, 1802.
15. Seyyid Mehmed Emîn Vâhid Efendi, *Fransa Sefaretnâmesi*, 1806.
16. Seyyid Abdurrahim Muhîb Efendi, *Fransa Sefaretnâmesi*, 1806-1811.
17. Seyyid Mustafa Sami Efendi, *Avrupa Risâlesi*, 1838.
18. Abdürrezzak Bahir Efendi, *Risâle (Sefaretnâme)*, 1845.

47 M. Alaaddin Yalçınkaya'nın Hazırladığı bu listeye Seyfullah Ağanın *Viyana Sefaretnâmesi* de eklenmiştir. (Yalçınkaya, "Sefaretnâmelerin Kaynak Değeri", s. 331-332) Sefaretnâmelerin matbuları ve yazma nüshaları hakkında etraflı bilgi için bk. Unat. *age*, s. 43-218; Erencan, *a.g.t.*, s. 1-47; Özellikle Avrupa ülkeleri hakkında yazılan sefaretnâmeler için bk. *a.g.t.*, s. 15-38.

İran

19. Ahmed Dürrî Efendi, *İran Sefaretnâmesi*, 1721.
20. Mustafa Nazif Efendi, *İran Sefaretnâmesi*, 1746.
21. Hacı Ahmed Paşa, *İran Sefaretnâmesi*, 1747.
22. Sümbülzade Vehbi Efendi, *Kasîde-i Tannâne*, 1776.
23. Seyyid Mehmed Ref'î Efendi, *İran Sefaretnâmesi*, 1807.
24. Yasincizade Seyyid Abdülvehhab Efendi, *Musavver İran Sefaretnâmesi*, 1811.
25. Mehmed Tahir Münif Paşa, *Risâle*, 1872-1877.

Rusya

26. Nişli Mehmed Ağa, *Rusya Sefaretnâmesi*, 1722-1723.
27. Mehmed Emnî Efendi, *Rusya Sefaretnâmesi*, 1740-1742.
28. Derviş Mehmed Efendi, *Rusya Sefaretnâmesi*, 1755.
29. Şehdî Osman Efendi, *Rusya Sefaretnâmesi*, 1757-1758.
30. Kesbî Mustafa Efendi, *İbretnâme-i Devlet*, 1767-1768.
31. Silahdâr İbrahim Paşa, *Sefaretnâme-i Necati*, 1771-1775.
32. Abdülkerim Paşa, *Sefaretnâme-i Abdülkerim Paşa*, 1775-1776.
33. Mustafa Rasih Paşa, *Rusya Sefaretnâmesi*, 1793-1794.

Lehistan

34. Mehmed Efendi, *Lehistan Sefaretnâmesi*, 1730.
35. Ali Ağa, *Lehistan Sefaretnâmesi*, 1755.
36. Mehmed Ağa, *Lehistan Sefaretnâmesi*, 1757-1758.

İsveç

37. Mehmed Said Efendi, *İsveç Sefaretnâmesi*, 1732-1733.

Hindistan

38. Salim Efendi, *Hindistan Sefaretnâmesi*, 1744-1749.

Prusya

39. Ahmed Resmî Efendi, *Prusya Sefaretnâmesi*, 1763-1764.
40. Ahmed Azmî Efendi, *Prusya Sefaretnâmesi*, 1790-1792.
41. Giritli Ali Aziz Efendi, *Prusya Sefaretnâmesi*, 1797-1798.

Fas

42. Seyyid İsmail Efendi, *Fas Sefaret Takrîri*, 1785-17869.
43. Ahmed Azmî Efendi, *Fas Sefaret Takrîri*, 1787.

Buhara Hanlığı

44. Alemdar Mehmed Ağa, *Buhara Sefaretnâmesi*, 1787-1791.

İspanya

45. Vâsif Efendi, *İspanya Sefaretnâmesi*, 1787-1788.

İngiltere

46. Yusuf Âgâh Efendi, *Havâdisnâme-i İngiltere*, 1793-1797.

47. Mahmud Raif Efendi, *Journal du Voyage de Mahmoud Raif Efendi Engleterre-écrit Par Luy Même*, 1793-1797.

48. Mehmed Namık Paşa, *Londra Sefaretnâmesi*, 1832.

İtalya

49. Mehmed Sadık Rifat Paşa, *İtalya Seyahatnâmesi*, 1838.

Studies on Ottoman Sefaretnames (Ambassadorial Accounts)

Hasan KORKUT

Abstract

Sefaretnames (Ambassadorial Accounts) are significant historical sources, because they bear primary information concerning foreign countries and they contribute to the understanding of diplomatic history of a state. There have been numerous studies on these historical sources both in Turkey and abroad. These studies were either translations, transliterations and simplifications (of the text of the) *sefaretnames* or they examine the diplomatic relationships between the home country and the country that is concerned in the *sefaretname*. In this context, many *sefaretnames* were studied as MA and PhD thesis.

